

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

SOCIOCULTURAL DIMENSION OF NATIONAL SECURITY

Башук В.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри філософії та політології

Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено спробу філософсько-правового дослідження соціокультурного виміру національної безпеки держави. З'ясовано, що основу для оцінки його стану становлять критерії, а кількісний зміст їх виражається показниками. Критерії та показники дозволяють оцінювати стан і ефективність національної безпеки у часі та просторі. Система науково обґрунтованих критеріїв та показників національної безпеки виступає засобом вимірювання її результатів, характеризуючи їх із кількісної та якісної сторін.

Ключові слова: суспільство, держава, національна безпека, філософія права.

В статье предпринята попытка философско-правового исследования социокультурного измерения национальной безопасности государства. Установлено, что основу для оценки ее состояния составляют критерии, а количественное содержание их выражается показателями. Критерии и показатели позволяют оценивать состояние и эффективность национальной безопасности во времени и пространстве. Система научно обоснованных критериев и показателей национальной безопасности выступает средством измерения ее результатов, характеризую их с количественной и качественной стороны.

Ключевые слова: общество, государство, национальная безопасность, философия права.

The article attempts to philosophical and legal study of socio-cultural dimension of national security. It has been established that the basis for assessing the state of national security constitute the criteria and quantitative content of their expressed values. Criteria and indicators allow the assessment of the status and effectiveness of the national security system in time and space. The system of science-based criteria and indicators of national security is a means of measuring its results, describing them with the quantitative and qualitative aspects.

Key words: society, state, national security, philosophy of law.

Постановка проблеми. Сучасна філософія безпеки держави передбачає врахування нових тенденцій у світовому співтоваристві, розумне поєднання міжнародних і національних чинників гарантування безпечного розвитку держав, узгодженість інтересів і взаємну відповідальність суспільства, держави та громадян у розв'язанні національних проблем безпеки. Тому актуальність саме філософсько-правового осмислення поняття «національна безпека» випливає з того факту, що, попри велику кількість наявних формулювань цього поняття, його недостатньо вивчено з цього погляду.

Філософія безпеки держави крізь призму сучасних підходів зберігає властиві сутнісні характеристики, хоча й містить різні погляди щодо співвідношення міжнародних і національних чинників, форм і способів її забезпечення. Дискусії із проблем безпеки за останні роки призвели до деяких фундаментальних змін у осмисленні не лише теоретичних основ, на яких будувалося традиційне розуміння безпеки держави, а й сутнісних підходів до безпекових питань загалом.

Стан дослідження. Проблематику, задекларовану в науковій розвідці, вивчали такі вчені: М. Абдуласв, Ю. Абрамов, А. Андрєєв, А. Бачинін, О. Бельков, П. Белов, В. Бліхар. Їх праці стали теоретичною основою написання статті. З огляду на це, мета дослідження полягає у з'ясуванні соціокультурного виміру національної безпеки держави в межах філософсько-правового дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий простір зазнає фундаментальних і динамічних змін, що торкаються інтересів України та її громадян у питаннях національної безпеки. Поряд із позитивними змінами (для прикладу – зміцнення позицій України на міжнародній арені) виявилися й негативи, які потрібно враховувати під час гарантування національної безпеки держави. У такому випадку, на думку Г. Новицького, активізується рівень забезпечення реалізації усього комплексу внутрішніх і зовнішніх інтересів держави [1, с. 102].

У міжнародній практиці інтереси держави реалізуються за допомогою системи національної безпеки. Тривалий час це поняття розглядали як захист держави від

зовнішньої загрози і, більшою мірою, у політичному або військовому аспектах, оскільки питання безпеки входили до компетенції силових структур і відомств. Сьогодні треба констатувати переосмислення поняття національної безпеки, з урахуванням світового та внутрішньодержавного досвіду. Загрозу суспільній стабільності можуть приховувати не лише зовнішні елементи, а й деструктивні явища внутрішнього змісту. Звідси можемо припустити, що безпека – це сукупність заходів, система гарантій, що гарантує захист об'єкта від потенційно можливих і реально наявних внутрішніх і зовнішніх загроз, що можуть завдати шкоди його життєво важливим інтересам.

Сучасні теоретичні підходи до вивчення національної безпеки, на жаль, вирізняються невизначеністю в поглядах і недооцінкою низки методологічних аспектів формування її стратегії, що передбачає єдиний алгоритм мислення, прийняття стратегічних рішень і діяльності у сфері безпеки. Зрозуміло, це відображається і в офіційних державних документах, які не містять точних визначень основних цілей, об'єктів і методів гарантування національної безпеки України, обмежуючись нерідко загальними констатаціями та деклараціями.

До дослідження проблем, пов'язаних із філософсько-правовим виміром гарантування національної безпеки України, зверталось чимало політологів, юристів, соціологів, філософів, економістів та інших фахівців. Однак розгляд цього процесу в контексті філософських і юридичних доктринальних підходів, концептуально-правових підстав їх генезису ще не був системним та інституційним, не враховував нових глобальних загроз, скажімо, тероризму та сепаратизму.

Для прикладу, О. Бельков визначає національну безпеку як «стан, тенденції розвитку та умови життєдіяльності нації..., що гарантують... її виживання, вільне, незалежне функціонування при збереженні своїх фундаментальних цінностей та інституцій і процвітання» [2, с. 91]. У свою чергу, така безпека характеризується як «достатня за рівнем і характером захищеності національних ресурсів і цінностей, а також державних, громадських та особистих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз» [3]. Зокрема, зазнача-

ється, що поняття «безпека» у вітчизняній літературі «найчастіше пов'язане з діяльністю держави», армії, міністерства внутрішніх справ, розвідки, контррозвідки тощо [4]. Характеризується національна безпека і як система, складовими елементами якої є загрози, інтереси та фактори впливу на них, а також методи її забезпечення [5, с. 17].

Слушним вважаємо зауваження окремих дослідників про те, що «частина авторів обмежується визначенням безпеки як відсутності військової загрози або захисту нації від знищення ззовні чи нападу» [6, с. 4]. Більше того, з наведених визначень все ж таки не зрозуміло, які саме «інтереси, загрози та фактори» стосуються «національної безпеки», і як «методи забезпечення національної безпеки» можна назвати «національною безпекою» тощо.

Безпека, фактично, за жодних обставин, не є станом захищеності інтересів суб'єкта, як і не є «станом» загалом. Безпека – це система умов існування та відповідного матеріального добробуту, що уможливує статус суб'єкта. Перебування суб'єкта у безпеці – це буття за таких безпечних умов, за яких суб'єкт, завдяки наявним у нього силам і засобам, реалізовує свою мету та залишається власне суб'єктом.

Гарантування безпеки, у свою чергу, – це процес створення і збереження суб'єктом умов свого «суб'єктного» існування, за яких реалізовувалися б його інтереси, здійснювалися б поставлені ним цілі, в основі яких лежить ієрархія цінностей, зумовлених різним рівнем значущості для нього тих чи інших речей у контексті самореалізації. Отже, безпека – це система таких умов, за яких суб'єкт зберігає особисту ієрархію цінностей.

По-перше, безпека держави – це такий стан усієї системи внутрішньодержавних відносин і взаємозв'язків, який характеризується порівняною єдністю життєво важливих інтересів суспільства, держави та особистості, соціально-політичного, економічного та духовного життя, взаємною відповідальністю влади і громадян, усього суспільства. Ця ознака виражає характер внутрішньосистемних процесів у суспільстві, від якості яких багато в чому залежать стан і ефективність безпеки держави, а також стрижневі, системоутворювальні її елементи, головний об'єкт, яким можемо назвати життєво важливі інтереси держави, суспільства й особистості, ступінь їх єдності тощо.

По-друге, вагомою ознакою безпеки держави є захищеність її громадян, суспільства, а також самої держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Ця ознака фіксує сутнісну характеристику ефективної системи гарантування безпеки держави, адже від ступеня захисту держави та суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз залежить їх існування, здатність здійснювати самостійний політичний і економічний курс, вирішувати різноманітні завдання у складному та суперечливому світі, згідно зі своїми національними інтересами та перевагами.

По-третє, важливим показником безпеки держави є стійкість національної культури до несприятливих впливів внутрішніх і зовнішніх факторів, стабільність і прогресивність її розвитку. Ця ознака пов'язана, передусім, зі здатністю національної культури до самозбереження і самовираження, з можливостями надати, у контексті неоднозначного цивілізаційного процесу, прийнятні форми розвитку держави [7, с. 55 – 57].

Загалом, філософія безпеки держави крізь призму наявних на сьогодні підходів зберігає властиві сутнісні характеристики, хоча й містить різні погляди щодо співвідношення міжнародних і національних чинників, форм і способів її забезпечення.

Громадянське суспільство існує та функціонує в діалектичній єдності з державою: за демократичного режиму – тісно взаємодіє з державою, за авторитарних – перебуває в пасивній або активній опозиції до них. Викликають застереження висловлювання деяких нинішніх політиків і політичних оглядачів (а також і деяких дослідників про-

блеми громадянського суспільства) стосовно того, що в Радянському Союзі не існувало громадянського суспільства, тож зараз його доводиться створювати «з нуля».

Зокрема, В. Бачинін у енциклопедичному словнику з політології стверджує, що «в соціумі можуть існувати різні цивільні співтовариства, але саме громадянське суспільство може бути відсутнім» [8, с. 58]. Зі свого боку, ми зауважимо, що не існувати громадянське суспільство не може, ми лише ведемо мову про його розвиненість або нерозвиненість. Держава, звісно, може значно обмежити життєдіяльність громадянського суспільства, але зруйнувати, «скасувати» його не здатна, оскільки громадянське суспільство є первинним щодо неї, так би мовити, її фундаментом. Крім того, громадянське суспільство може істотно обмежити функції держави, проте замінити, а тим паче скасувати його також не здатне.

Ведучи тактику спільної співпраці, перемовин, погоджувальних консультацій, громадянське суспільство створює і підтримує внутрішню збалансованість усієї соціальної системи. Між провідними її суб'єктами – особистістю, державою і громадянським суспільством – існують цивілізовані відносини рівноважної триєдності. Схематично вона виглядає як рівнобедрений трикутник. Унаслідок переходу частини управлінських функцій від держави до самоврядних асоціацій громадян етатистський дисбаланс влади поступається місцем більш гармонійній моделі соціальної взаємодії. У підсумку держава й особистість, що видаються спочатку незіставними соціальними величинами, за наявності розвиненого громадянського суспільства, становлять однаково цінність. А це, у свою чергу, сприяє активному перебігу процесів самоорганізації всередині всієї соціальної системи.

Останнім часом у нашому суспільстві зросло розуміння необхідності збалансованого підходу до співвідношення безпеки суспільства, держави та особистості; взаємозв'язку міжнародної, регіональної та національної систем безпеки в гарантуванні інтересів країни; ролі держави як головного суб'єкта безпеки, функціонально відповідального за забезпечення балансу інтересів суспільства, держави й особистості; вираження і захист національних пріоритетів у системі міжнародної і внутрішньої політики. На відміну від сучасних світових (західних) тенденцій, державницькі традиції в Україні в усіх сферах і видах безпеки і надалі превалюють, що є наслідком нерозвиненості громадянського суспільства та низького рівня довіри до влади з боку переважної частини населення, відсутності соціально-політичної та духовної єдності народу.

У формулюванні основних понять загальної теорії національної безпеки більш коректним і науково обґрунтованим вважаємо аксіологічний підхід. Такий вимір більш прийнятний для філософсько-правового її трактування, беручи до уваги те, що захищеність від незаконних впливів на реалізацію інтересів (зокрема, національних) входить у зміст філософсько-правових інтерпретацій безпеки крізь призму поняття упущеної вигоди.

Саме аксіологічний вимір уможливує введення вразного показника (критерію) ефективності діяльності структур гарантування безпеки. Це понад усе сприятиме взаємопов'язаному трактуванню напрямів національних загроз, які зараз виникають і стають більш розподіленими (раніше вони були сконцентрованими) [9, с. 24].

Варто відзначити, що важливо розробити критерії та показники національної безпеки, адже вони дозволяють визначати напрямки концентрації зусиль органів державної влади щодо виявлення та усунення тих чи інших загроз, мінімізації їхніх наслідків, а також сприяють уточненню та коригуванню пріоритетів державно-управлінської діяльності у сфері гарантування національної безпеки [1, с. 168].

Під критеріями розуміють, зазвичай, істотні ознаки (оцінки, судження), на основі яких аналізуються ті чи інші

факти. У цьому сенсі критерії національної безпеки являють собою ознаки, сторони, вияви, за допомогою аналізу яких можна визначити рівень і якість захищеності особистості, суспільства та держави від різних небезпек і загроз. Це відрізняє критерії від показників, які розкривають міру, кількісні параметри відповідних ознак, граней тощо. Рівні (ступінь величини, розвитку) критеріїв гарантування національної безпеки відображають і розкривають результати та ефективність її забезпечення.

До загальних критеріїв сталого розвитку суспільно-державної системи, соціально-політичної безпеки всередині країни ми зараховуємо:

- орієнтація економіки на досягнення високої якості життя населення, створення інститутів і механізмів, що дозволяють поєднувати економічну ефективність і соціальну справедливість; створення високоефективної і гнучкої економіки, орієнтованої, насамперед, на забезпечення інтересів людини і суспільства;

- зростання «середнього класу», згладжування невідповідностей між високими і нижчими (за доходами) групами населення;

- досягнення громадянського миру і національної злагоди, а відтак – компромісу інтересів різних соціальних груп, національної злагоди;

- наявність у суспільстві єдиної державної ідеології, заснованої на принципах патріотизму;

- реалізацію принципу верховенства закону, наявність правових механізмів забезпечення пріоритету прав і свобод людини та громадянина; наявність системи цивільного контролю за діяльністю державної влади тощо.

До критеріїв ефективності системи національної безпеки загалом пропонуємо зарахувати:

- здатність органів державної влади оперативного виявляти та прогнозувати внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці, здійснювати комплекс заходів із профілактики та нейтралізації їхніх джерел;

- здатність до розробки прийнятних варіантів управління системою національної безпеки в повсякденних умовах і надзвичайних ситуаціях;

- здатність до формування і підтримання ефективної системи і рівноправних відносин;

- забезпечення послідовно активного захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

Висновки. Очевидно, що критерії національної безпеки можуть містити декілька показників. Оптимальність, скажімо, належить до критерію кількості показників і визначається числом, зі збільшенням якого оцінка досліджуваного явища не змінюється. При цьому критерій – це впорядкована сукупність такої кількості показників, коли введення додаткових або контрольних показників уже не змінює оцінки. Основу для оцінки стану національної безпеки становлять критерії, а кількісний зміст їх виражається показниками. Критерії та показники дозволяють оцінювати стан і ефективність системи національної безпеки у часі та просторі. Система науково обґрунтованих критеріїв та показників національної безпеки виступає засобом вимірювання її результатів, характеризуючи їх із кількісного та якісного боку. Отже, критерії та показники гарантування національної безпеки мають, з одного боку, фіксувати ступінь відхилення від науково обґрунтованих критеріїв та показників національної безпеки, а з іншого – вказувати на ефективність вироблених і реалізованих заходів щодо мінімізації небезпек і загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белов П. Методологические аспекты национальной безопасности / П. Белов. – М.: Безопасность, 2001. – 300 с.
2. Абрамов Ю. На пути к глобальному регионализму / Ю. Абрамов, И. Арсентьева. – Иркутск: ИГУ, 2005. – 182 с.
3. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.
4. Андреев А. Национальная безопасность как философская категория / А. Андреев // София: альманах. – Уфа: Здравоохранение Башкортостана, 2005. – Вып. 1. – С. 169 – 177.
5. Бачинин В. Морально-правовая философия / В. Бачинин. – Харьков: Консум, 2000. – 208 с.
6. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – 460 с.
7. Бельков О. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. Бельков // Информационный сборник «Безопасность». – 2004. – № 3. – С. 91 – 94.
8. Абдулаев М. Теория государства и права / М. Абдулаев. – М.: Финансовый контроль, 2004. – 410 с.
9. Бліхар В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: Монографія / В. Бліхар, В. Башук. – Львів: Ліга-прес, 2015. – 300 с.